

Govor višeg zamjenika visokog predstavnika, Petera Bas-Backera o pomirenja u BiH

Evropski centar za mir i razvoj (ECPD)

Međunarodna konferencija o međuetničkom pomirenju i vjerskoj toleranciji na Balkanu

Ne postoji čarobna formula za obnovu zemlje koja je iskusila tako brutalan i nasilan rat kakav je bio rat u Bosni i Hercegovini. Mi ponekad zaboravljamo do koje mjere je taj rat, u stvari, bio brutalan. Ubijeno je više od 100.000 ljudi. Skoro polovina predratnog stanovništva je protjerana iz svojih domova. Serijska silovanja žena i djevojčica bila su dio politike. Muškarci i dječaci su odvođeni u koncentracione logore gdje su izgladnjivani i mučeni. U ovom ratu ljudi su gubili sve – dom, posao, novac, budućnost i samopoštovanje. Ipak, danas, žrtve, počinioци ovih djela i oni koji su bili samo posmatrači često žive jedni pored drugih, zahvaljujući relativnom uspjehu nečega što se prilično bešćutno i netačno nazvalo “manjinskim povratkom”.

Među stanovništvom je još prisutna mješavina ljutnje, straha, mržnje, siromaštva, korupcije i nesigurnosti – pored stalne želje da pravda bude zadovoljena. Nažalost, međunarodni naponi na promoviranju mira obično se koncentriraju na prioritetima koji su konkretniji od pomirenja. Jedanaest godina nakon potpisivanja Daytonskog sporazuma, jasnije je nego ikada ranije da je pitanju pomirenja posvećivano nedovoljno pažnje. Ovo je bio i jedan od osnovnih zaključaka međunarodne konferencije “Putevi ka pomirenju i globalnim ljudskim pravima”, koja je održana u Sarajevu u septembru 2005. godine.

Rješenje problema je, u stvari, pomirenje, i obnova povjerenja među ljudima različitih nacionalnih identiteta i vjeroispovjesti je jedini trajni način stvaranja održivog mira i stabilnosti u ratom razorenoj zemlji. Ako bismo nastojali dati definiciju pomirenja, moglo bi se reći da je to veoma kompliciran ali istovremeno i moćan koncept za djelovanje i na emocionalnu osnovu i na posljedice sukoba – te služi za promoviranje razumijevanja, ozdravljenja i oprosta. Pomirenje, kao takvo, podrazumijeva četiri aspekta: istinu, pravdu, oprost i mir. Za mir je također potrebno odsustvo straha, koji još postoji u BiH i koji je zloupotrijebljen u posljednjim izborima.

Počnimo sa najvažnijim od ovih uslova – pravdom.

Pomirenje u BiH primarno sadrži nastojanja da se zadovolji pravda i u pogledu počinilaca zločina i njihovih žrtava. Privođenje na odgovornost počinilaca ratnih zločina je, naravno, preduslov za pomirenje. Da budem i konkretniji – nema pomirenja bez pravde, i nadređenost pravde ne može se izbjeći niti zamijeniti bilo čime drugim.

Do sada je u ovome ključnu ulogu imao Haški tribunal, koji je svijetu demonstrirao da je zadovoljenje pravde na međunarodnon nivou moguće. Uspjeh Tribunala u procesuiranju ratnih zločina u zadnjih trinaest godina značio je jasnu poruku budućim ratnim zločincima ali i žrtvama da je međunarodna zajednica oprijedjeljena da spriječi – a kada to ne uspije – i kazni ovakve zločine.

Ovaj uspjeh Međunarodnog krivičnog tribunala je zasjenjen činjenicom da ni odgovarne vlade ni međunarodna zajednica do sada nisu uspjeli uhapsiti šest najznačajnijih bjegunaca, prvenstveno Radovana Karadžića i Ratka Mladića. Kao što je predsjednik Haškog tribunala Fausto Pocar naglasio u izvještaju Generalnoj skupštini UN-a 9. oktobra "Tribunal ne smije zatvoriti svoja vrata prije nego se ovi optuženi privedu pravdi. Inače će poruka i naslijeđe Tribunala da međunarodna

zajednica neće tolerirati ozbiljna kršenja međunarodnog humanitarnog prava biti osujećena. [...] Mogućnost Tribunala da ispuni svoj mandat [...] značajno ovisi o saradnji svih država, posebno onih u regionu, na hapšenju ovih bjegunaca i njihovom privođenju sudu. Nažalost, organi Srbije nisu ostvarili pomake u pogledu utvrđivanja lokacije, hapšenja i isporučivanja Ratka Mladića Međunarodnom tribunalu, uprkos brojnim obećanjima i nekolicini propuštenih rokova.”

Danas, ovdje u Beogradu, vjerujem da je potrebno ovu poruku poslati još jednom i organima vlasti kao i široj javnosti.

Još u oktobru 2000. godine, Međunarodna krizna grupa je objasnila kakav rizik po mir i stabilnost u regionu postoji ukoliko se učini da su najozloglašeniји optuženici za ratne zločine na bilo koji način pošteđeni za počinjena nedjela: “nehapšenje samog Radovana Karadžića poslalo je poruku njegovim ratnim kolegama i političkim nasljednicima da mogu opstruirati povratak, raditi aktivno protiv implementacije Daytona, eksploatirati nacionalističke osjećaje, i ostati nedodirljivi. [...] Naivno je nadati se da može doći do pomirenja u BiH sve dok je opštepoznato da poznati ratni zločinci još uvijek zauzimaju značajne pozicije u organima vlasti i institucijama. [...] To također ozbiljno podriva šansu Bosne i Hercegovine da izgradi centralne institucije, pokrene samoodrživ ekonomski rast i ostvari političku transformciju koja je potrebna za okončanje procesa integracije sa ostatkom Evrope”.

Iako je od vremena kada je ovaj izvještaj objavljen ostvaren značajan napredak po pitanju izgradnje i centralnih institucija i javne podrške za saradnju sa Međunarodnim tribunalom u BiH, činjenica da su Karadžić i Mladić još na slobodi i dalje ometa proces poslijeratnog pomirenja isto toliko koliko i vrijeđa osjećaj da je pravda zadovoljena ili da se zadovoljava.

Imajući u vidu da će, nakon prestanka rada Međunarodnog

krivičnog tribunala, predmeti ratnih zločina biti u nadležnosti domaćih sudova, sada je od ključnog značaja da se unaprijede pravosudni i tužilački kapaciteti unutar domaćih nadležnosti. Samo u BiH, procjenjujemo da ima oko 13.000 potencijalnih optuženika. Oni bi mogli biti relativno "sitniji" zločinci u smislu Tribunala, ali su krupni što se tiče žrtava. Prema tome, od suštinskog je značaja da domaći sudovi u bivšoj Jugoslaviji ne samo da nastave i ispune misiju Haškog tribunala, nego i da taj proces prihvate unutar domaće nadležnosti. To bi dalo značajan doprinos stabilnosti i pomirenju u regionu, ali jedino ako se u suđenju unutar domaće nadležnosti bude pridržavalo najviših standarda sudskog postupka.

Da se sada posvetimo drugom suštinskom aspektu pomirenja – istini. Postoji hitna potreba da se u Bosni i Hercegovini dođe do istine. Ni jedan drugi koncept nije bio tako grubo zloupotrijebljen u BiH kao ovaj; i ni jedan drugi ideal nije tako flagrantno bio iznevjeren. Tek kada politička manipulacija sa tri ili više različitih verzija "istine" prestane i kada se žrtve i njihove patnje prestanu koristiti u političke svrhe, može doći do vraćanja povjerenja i vjere, smanjenja tenzija i sumnji i ponovne uspostave tolerancije među ljudima u BiH.

Ima raznih načina da se radi na "istini". Neke institucije i poznati pojedinci zagovaraju osnivanje "komisija za istinu", kao institucionaliziranog i sistematiziranog metoda utvrđivanja istine. Po mom mišljenju, svaki napor usmjeren na otkrivanje i uspostavljanje istine predstavlja napredak.

Ja bih u ovom kontekstu pohvalio projekte koji se bave istinom i pomirenjem organiziranjem raznih tribina, radionica i istraživačkih projekata. Ova okupljanja, seminari i publikacije koje se objavljuju u okviru tih projekata generalno omogućavaju svim "stranama" da ispričaju svoje priče, razmijene mišljenja i podijele emocije. Postoji velika potreba da hiljade ljudi dobiju priliku da ispričaju svoja

iskustva iz prethodnog rata, da se ta iskustva zabilježe za potomke, i da tako prođu kroz neku vrstu katarze i nađu svojevrsan mir.

Iako su takva iskustva bolna, ona mogu ponuditi neku vrstu "psihoterapije" svim uključenim stranama. Ona omogućavaju uvid u djelovanje, strahove i motive svih "ostalih", i tako predstavljaju efikasan način za borbu protiv mržnje i netolerancije. Bez takvog "pročišćenja" postoji veliki rizik da se nagomilana tuga, gorčina i krivica i pojedinaca i nacionalnih grupa pretvori u lični i historijski mit – mit jedinstvene patnje i izuzetnog herojstva koje će bilo koju vrstu susjedske koegzistencije u ovom dijelu svijeta učiniti nemogućom.

Svi naponi koji su usmjereni na ustpostavljanje okvira za mir u Bosni i Hercegovini će na kraju propasti ukoliko se ne dopunjavaju naporima koje preduzimaju građani pojedinačno u cilju promoviranja pomirenja. U BiH postoje brojne nevladine organizacije koje rade na popravljajući socijalne i emocionalne štete koju je nanio rat. Njihov rad obuhvata pitanja kao što je izgradnja identiteta, liječenje trauma i međukulturalni dijalog. Dijalog je posebno značajan u ovom kontekstu jer on može spriječiti da nekadašnji neprijatelji nastave dehumanizirati jedan drugog i konačno im može pomoći da ponovo žive i rade zajedno.

Meni se također čini važnim istaknuti jednu prostu istinu koja uopće nije tako prosta. Možda postoji samo jedna "istina" u smislu da se nešto dogodilo i da se to događanje može dokazati. To su tkzv. historijske činjenice oko kojih se ljudi mogu složiti. Međutim, njihovo značenje može i često jeste veoma različito, zavisno od toga ko ih tumači. Pisanje historije, kako je veliki holandski historičar Pieter Geyl slavno primjetio, predstavlja "argument bez kraja". Višenacionalna država, kakva je BiH, isto toliko je osuđena na različite historijske prikaze kao i na komplicirane aranžmane podjele vlasti u svojoj državnoj upravi. Ona ne može imati

jednu, zvaničnu historijsku istinu – i sigurno ne istinu koja bi mogla objasniti i pomiriti različite “istine” iz rata 1992-1995. godine. Ali ona može i mora imati jedinstven kontekst u kojem se mogu predložiti historijski argumenti.

Utvrdjivanje samih “činjenica” predstavljalo bi ogroman doprinos u pravcu stvaranja ovog jedinstvenog konteksta. I to je upravo ono do čega će dovesti Međunarodni tribunal, suđenje za ratne zločine na domaćem teritoriju, komisije za istinu, sjećanja učesnika, a sada i sve značajnije akademsko istraživanje. U stvari, to se već događa, kako nam je prošle godine pokazala komisija Republike Srpske za istraživanje genocida u Srebrenici i kako može pokazati naredne godine tek uspostavljena komisija koja ima zadatak da istraži sudbine civilnih žrtava rata u Sarajevu. Taj proces će trajati generacijama, ali svaki napor uložen u utvrđivanje činjenica također doprinosi konačnom pomirenju – i u međuvremenu pruža ogromnu korist za održiv mir i stabilnost.

Dugoročno gledano, pravda i istina su međusobno ovisni i jedna drugu jačaju. Ali pravda mora doći prvo ukoliko želimo da rane i traume rata zacijele. Mir je neophodan da bi se došlo do pravde i istine, što zauzvrat može dovesti do oprosta.

Međutim, važno je podvući da proces pomirenja moraju predvoditi lokalni ljudi. Građani BiH moraju naći dovoljno hrabrosti i angažovati odgovarajuće stručnjake koji će se moći suočiti sa razmjerama zla i stradanja koji su karakterizirali rat. To naravno ne oslobađa nas, strance, potrebe da se i sami suočimo sa našim sopstvenim udjelom u tragediji – kako je pokazalo nekoliko zvanično provedenih istraživanja u vezi sa padom Srebrenice. Ipak, budući naponi na izgradnji povjerenja i tolerancije uveliko će zavisiti od angažmana i opredjeljenja domaćih proragonista. Međunarodna pomoć i podrška će i dalje biti dobrodošla, ali pod lokalnim okriljem.

Šta se može dogoditi ako zanemarimo potrebu za pomirenjem? Negdje sam naišao na veoma interesantnu tezu o

“traumatiziranom” društvu. Kao što znamo, trauma je uobičajeni rezultat rata. Nju može prouzročiti intenzivni strah, bol ili gubitak. Nju nužno ne liječi vrijeme, jer ponekad ljudi koji su preživjeli traumu to tanje zamrnu i postaju nesposobni da se izliječe i krenu dalje. Kao i pojedinac, i cijela društva mogu biti traumatizirana u smislu “zadržavanja mentaliteta *mi* protiv *njih*”, čime se značajno otežava postizanje bilo kakvog pomirenja. I zaista, jedan od faktora koji je doprinio užasnom intenzitetu ratova oko jugoslovenskog naslijeđa bio je taj da je veliki broj ljudi shvatao da oni nastavljaju tamo gdje su stali njihovi očevi ili djedovi 1945. ili čak 1389. godine. Trauma koja je zamrznuta a ne izliječena ili izbrisana može isuviše lako da se vrati i proganja ili čak uništi jednu zemlju. Narodi bivše Jugoslavije još uvijek imaju priliku da ovaj put izbjegnu takvu sudbinu.

I konačno, htio bih zaključiti izlaganje nekim napomenama o realnim šansama i mogućim iluzijama (ili zabudama) koje se odnose na proces pomirenja.

Pomirenje u BiH i na Balkanu nije utopijski san. Niti je nemoguća misija. Niko me u to ne može uvjeriti. Uvijek postoji način za oprost i pomirenje sa drugima, čak i nakon najrazornijih ratova. To se desilo toliko puta ranije. Uprkos popularnom, pogubnom i skoro u potpunosti pogrešnom argumentu koji se zagovarao tokom rata da je ovo region “drevnih nacionalnih mržnji”, nema razloga da zapadni Balkan bude izuzetak od opće ljudske sposobnosti stvaranja sretnih završetaka.

Da bi pomirenje bilo moguće, mi, a posebno lokalno političko i civilno društvo i vjerske vođe, moramo aktivno i uporno raditi na tome. Mi moramo raditi mnogo više nego što smo radili u toku prve decenije mira. Izgubljeno je dragocjeno vrijeme. Može se čak zagovarati teza da se u slučaju BiH jaz koji razdvaja konstitutivne narode čak i proširio, a ne suzio, u periodu nakon rata. Međutim, još nije suviše kasno – ako počnemo sada.

Po mom mišljenju, postoje dvije srodne iluzije (ili zablude) oko kojih moramo biti posebno oprezni. Prva je uvjerenje da pomirenje "i nije tako važno" u sveukupnom sklopu implementacije mira. Održati izbore, srediti ekonomiju, urediti ustav i sve će biti u redu. Nažalost, to nije tako, i to smo na našu štetu otkrili na drugim mjestima. Druga iluzija je da će poslijeratno pomirenje, ukoliko mu se da dovoljno vremena, nekim čudom doći samo po sebi. Dozvolite da još jednom naglasim da pomirenje i obnovljeno povjerenje između nacionalnih zajednica zahtijeva svjesno opredjeljenje i naporan rad. Prolazak vremena može pomoći, ali on isto tako može zamrznuti neprijateljstvo i traumu. Zdrava ekonomija isto tako može pomoći, ali ona može i podstaći intenzivan konflikt oko podjele zarade. Ukratko, ne postoji ni direktan ni indirektan put ka nacionalnom pomirenju. Taj put se mora aktivno tražiti i za njega se mora boriti ako želimo da ovaj region, ili bilo koji drugi, uživa trajan mir i stabilnost.